

שיעור כללי (3)

מבעה זה האדם

נעסוק היום בעז"ה בשיטת רב המבאר כי 'מבעה' היינו האדם. נדון בדברי ראשונים ואחרונים השואלים מפני מה בחרה המשנה לנקוט לשון סתומה ולא פירשה 'אדם' בפירוש. דרך דיון זה נעלה כמה וכמה נפק"מ בין רב לשמואל לפי כל השיטות האמורות.

סוגייתנו

- יש לראות גמ' ג: 'מאי מבעה' עד 'תנא שור וכל מילי דשור'.
- שיטת הראב"ד
  - ראה חידושי הראב"ד לבבא קמא בדף י.
- שיטת הנימוקי יוסף
  - ראה דברי הנמוקי יוסף בסוגיין.
  - ולתוספת הרחבה בענין ראה גמ' ד. 'ס"ד אמינא מידי דהוה אעבד ואמה' עד מאה מנה בכל יום.
  - וראה מקור הדברים במשנה במסכת ידים ותפארת ישראל שם.
  - וראה מאירי ותוס' תלמיד ר"ת בסוגיין.
- שיטת רבנו יונה
  - ראה דברי תוספי הרא"ש בשם רבנו יונה הובאו בשיטה מקובצת
  - והשווה הדברים לדברי התוס' ד"ה השור ולדברי ר"ת שהובאו שם בסוף דברי התוס'.
  - וראה עוד מה שהביא בשיטה בשם תוס' הרא"ש בביאור הפסוקים בישיעה.
  - ונפק"מ בענין ראה הערות הגר"מ פיינשטיין בדברות משה.
- דברי האחרונים
  - ראה דברי מהר"י קשטרו בשיטתו לבבא קמא וראה משנה לקמן צב. וראה רמב"ם חובל ומזיק פ"ה ה"ט והשווה להלכות תשובה וראה לחם משנה בהלכות חובל ומזיק וראה חידושי פרי האדמה על הרמב"ם שם.
  - וראה עוד חידושי הגרשז"א במנחת שלמה לבבא קמא וראה משנה ביכורים פ"ב מ"ז ותוס' יו"ט שם.

נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף א עמוד ב

חידושי הראב"ד י.

מבעה זה אדם. ולא תנא אדם דהוה אמינא אפילו עבדו ושפחתו מחייב ולפיכך נקט מבעה דהוה לישנא דכתיב גבי בן חורין דכתיב אם תבעיון בעיו דגבי ישראל כתיב:

לשון הכשר והוא לשון קלקול, ועוד מה ראו לומר מבעה, לא באדם ולא בשן, ואמת נראה לי, כי ר' יהודה הנשיא, שסדר המשנה, שמע מי שהיה שינה אדם, ושמע מי שהיה שונה שן וקבע לו לשון העולה לשניהם (מ).

משנה מסכת ידים פרק ד

אומרים צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים שורי וחמורי שהזיקו חייבין ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצות הרי אני חייב בנזקן עבדי ואמתי שאני חייב בהן מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן אמרו להם לא אם אמרתם בשורי וחמורי שאין בהם דעת תאמרו בעבדי ובאמתי שיש בהם דעת שאם אקניטם ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם:

תפארת ישראל - יכין מסכת ידים פרק ד משנה ז

מצות. נ"ל דר"ל דאע"ג דבשור וחמור, חייב בהן בעלים מצות לא תחרוש בשור וחמור יחדיו, ושלא ירביעום כלאים ולמען ינוח בשבת עכ"פ אם רואה שהבהמה עושה אי מכל האיסורין הנ"ל מעצמה, אינו חייב למחות והרי אדרבה מותר להעמידה ע"ג עשבים מחוברין בשבת אף על גב שודאי תעקרן ממחובר לאכלן דהתורה אמרה למען ינוח, ואם ימחה בה אין כאן ניחא [כתוס' שבת קכ"ב א'] משא"כ בעבדו ואמתו חייב למחות בהן בשירצו לעשות עבירה, ועוד בהמה אין מצות עשה שתעשה על יד בעליה משא"כ עבדו ואמתו, חייב להשתדל שיקיימו כל מצות עשה שהאשה חייבת בהן

בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא קמא דף ד עמוד א

עבד ואמה אף על פי שכונתם להזיק אין הרב חייב בנזקיהם ואף על פי שהם ממונו ושמירתן עליו ודבר זה תקנה חכמים הוא גזרה שמה יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חברו ונמצא מחייב את רבו בכל יום ושמה תאמר בשוגג מיהא יתחייבו הבעלים שהרי בשגגה אין בה טעם הקנטה אף הוא מרמה ומזיד ועושה עצמו שוגג:

ונראה דהא דקמסיק הכי שלא יקניטנו לאו משום דבעי למימר מדאורייתא הוה מחייבי אלא רבנן פטרו להו גזירה שמא יקניטנו וכו'. דהא אי אפשר לומר כן, שהרי לא מצינו בשום מקום בתורה שיהא חייב בנזקי עבדו כמו שכתובין נזקי שור ובור ואש. אלא מפרש הוא הטעם למה לא חייבה תורה על נזקי עבדו כשם שחייבתי על נזקי שורי והלא בדין היה כ"ש לחייבי על נזקי עבדי שאני חייב בהן מצוות, אלא מפני מה לא חייבתי שמא יקניטנו וכו'.

שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף ג עמוד ב

מבעה זה אדם וכו'. מצאתי בשם הר"ר יונה הא דאפקיה בלשון מבעה משום דאדם שהוזכר תחילה בתורה היינו לענין גנב שטבח או מכר ועל כן כינה שם אדם המזיק במבעה שהוא לשון מחפש בבית חבריו כדכתיב אם תבעיון בעי. ושמואל אמר מבעה זה השן והא דתנא מבעה ולא תנא שן בהדיא משום דקרא נמי לא כתביה בהדיא אלא דרשינן ליה מובער כדאשכחן כאשר יבער הגלגל דהיינו שן שהוא פעמים נגלה ולהכי תנייה נמי בלשון מבעה כדכתיב נבעו מצפוניו. ע"כ תוספי תוספות להרא"ש ז"ל.

שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף ג עמוד ב [בשם תוס' הרא"ש]

אם תבעיון בעי. פשטיה דקרא איירי בשוללים שרוצים לפשוט על העיירות היושבות בטח ולשללם כדכתיב אלי קורא וכו' מה מלילה וכו' כלומר כמה עבר מהלילה וכמה עתיד לבא והוא משיב אתא בוקר וגם לילה כלומר קרוב ליום אבל עדיין הוא לילה אותה שעה טובה לבזו ולשלול וכן הוא אומר להם אם תבעיון בעי אם תבקשו לחפש כל המטמוניות של בני העיר מה תבקש תרגום מה את בעי שובו אתיו כמה פעמים לחפש ולבקש ולא תשאירו עוללות. והשתא דייק שפיר דמבעה הוא אדם המזיק רעהו.

דברות משה בבא קמא סימן כ' הערה א'

חידושי בבא קמא למהר"י קשטרו

[גמ']. **מבעה זה אדם.** והא דלא תני אדם בפירוש, יש לומר דהיינו משום מאי דאמרין לקמן (ד ע"ב) אליבא דרב, תנא אדם וכל מילי דאדם, ואמרין נמי (ד ע"א) דה"ק, לא ראי האדם שחייב בארבעה דברים וכו', ולהכי³⁶ אסיק³⁷ ליה בלשון מבעה, דהיינו מבקש מחילה, ללמדך שמלבד הארבעה דברים שיש באדם, עוד יש בו שצריך לבקש מחילה וכדתנן בסוף החובל (צב ע"א) אע"פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו וכו'. ואין לו תנא אדם הוה משמע שהוא שוה לשאר המזיקים שאין בהם כי אם חיוב התשלומין בכל היזיקיהם.

רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ה הלכה ט

אינו דומה מזיק חבריו בגופו למזיק ממונו, שהמזיק ממון חבריו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו אבל חובל בחבירו אף על פי שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו ואפילו הקריב כל אילי נביות אין מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב ה"ט

אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן, אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבריו או המקלל חבריו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו, אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפילו לא הקניט את חבריו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו.

ומחלוקת החוס' ור"ת שר"ת מחשיב זה שחויב גניבה
 לחוב צתורה קודם הצער והחוס' לא יתא
 לכו צוה שהרי הוצרכו לחזק ולפני שחוקים כל כך צתורה
 זה מחל לא שנתו התנא כסדר שנתנו צתורה אלא לא
 הרי, נראה דר"ת סובר דחויב גניבה נמי הוא מחויב
 מחוק דאם לא היה צאופן שחייב מדון מחוק לא היה חייב
 גם נגז וגזל אף שאכלו את הדבא, והוא כדסביר החוס'
 צדק כי ד"ה זה דגברא דלא עבד למיגר שדר אפילו צתור
 דקיימא לאגרא פטור כיון שלא נהנה מחחר ומאד הכפסד
 הוא פטור דצלה דר אף נעל הדלת צפניו שלא הכיחו
 להשכיר לאחרים ולדור צעמא הוא רק גרמא שפטור בנזקין
 וכדכתיב הרא"ש שם מירושלמי דהמבעל כיסו של חברו פטור,
 שלכן אף שהוא נכנס ודר שם הוא רק כגרשו מניחו ונעל
 הדלת צפניו, אף שכיון שדר שם הוא עב"ש צל לידו הלאה
 הדירה והוא גזילה וגניבה צוה שאכל חסרונו של זה, כדמסיק
 הרא"ש שמתעם זה פליג על החוס' ופוסק כהר"ף דצתור
 דקיימא לאגרא מחייב אף דלא עבד למיגר משום שאכל
 חסרונו של זה ולי"ד לנועל ציתו של חברו ולא דר צו שלא
 צל לידו כלום מחסרון חברו, אצל זה אפי"ג שלא נהנה
 שהיה מלא דירה אחרת צתנס מ"מ כשתא מיכא קאכל
 מה שחברו נפסד, והוא משום שהחוס' סביר דגם חויב
 גניבה וגזילה הוא מחויב מחוק שלכן כיון שמתא מחוק
 לא היה חייב דהוא רק גרמא ומבעל כיסו של חברו פטור
 אף כשצא לידו שנתנס ודר שם שאכל חסרונו נמי פטור,
 ואף שאיכא כמה דינים בגניבה וגזילה שליכא צמחיק הוא
 רק לענין פרטי הדינים שיש חלוקים גם צין צמחיקן גופייתו
 כמו צקצן וצן ורגל וצור ואש שאיכא חלוקי דינים דמימי
 דצפיקר יסוד כחויב כס' כולן מצד אחד, שלכן גם גניבה
 כוי חויבו מלוחו גדר החיוב דמחיק ולכן מחשיבו למחיק אדם
 שנכתב קודם אש, והחוס' דכאן סביר כהר"ף מתעם הרא"ש
 דצל לידו החסרון של זה שהוא גדר חויב חדש דנאמר
 צגנצ וגזלן, לכן לא שייק להחשיבו לאדם צמחיק שנאמר
 צקרא קודם אש מאד דין כגנצ שנכתב. קודם הצערה.

לחם משנה הלכות חובל ומזיק פרק ה הלכה ט

אף על גב דבהל' תשובה פ"ב כתב רבינו ז"ל דהגוזל את חבירו אינו מתכפר לו אלא אם ירצה לנגזל ויפייס אותו אף על פי שהשיב לו הגזילה. י"ל דשאני גזלן דנתנה מאותה עבירה ועוד שציער הרבה לנגזל שלקח ממנו בעל כרחו אבל מזיק הממון שלא נתנה מהזיק ההוא אלא שהזיק לו ולמזיק לא באה הנאה ממנו לא נצטער כל כך הניזק כמו הנגזל כיון ששלם לו הזיקו די ולכך כתב רבינו ז"ל כאן שנתכפר לו מיד משא"כ בנגזל כדכתיבנא:

פרי האדמה הלכות חובל ומזיק פרק ה

עיינן הלכות תשובה פ"ב דין ט' פסק אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל בחבירו או מקללו או גוזלו אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שחייב לו וירצהו וישאל מחילה וכו'. כי לכאורה דבריו סתרי אהדדי דהכא פסק כיון ששילם לו נתכפר לו וראיתי להרב עין יהוסף פרשת בא דהקשה הכי ותירץ דהכא בהל' חובל איירי במזיק ממונו דאינו מצטער דאומר למחר ע"י ביי"ד אני נפרע ממנו משא"כ בהל' תשובה דאיירי בגוזל דמאותה שעה חושב כי כבר אבד ממנו בהחלט ולכך אפי' יפרע לו אח"כ מ"מ אותו צער אינו נמחל וכו' יעו"ש.

ולעני"ד נ"ל לומר דהכא איירי במזיק שלא במתכוין ואפ"ה במזיק בגופו אינו נמחל לו עד שיפייסנו דומיא דאבימלך אפי' שהיה בשגגה מה שאין כן במזיק ממונו בשגגה וכיון ששילם לו נתכפר ובהל' תשובה איירי במתכוין להזיק וע"פ זה ניחא כי מכאן הל' חובל נראה דמזיק ממון חבירו כיון ששילם לו נתכפר ואינו צריך וידוי לה' ואלו בהלכות תשובה פ"א כתב החובל בחבירו או מזיק ממונו וכו' עד שיתודה וכו' לכן צ"ל דהתם איירי במתכוין להזיק ולהכי צריך וידוי... ולעני"ד עם מ"ש יתורץ דבגוזל דנתכוון לעבור עבירה וחייב וידוי לה' אינו חידוש וכבר השמיענו שם בהל' תשובה דצריך לפייסו אבל הכא בהל' חובל דאיירי דשגג בלא כונה כלל ואפי' הכי במזיק בגופו צריך לפייסו ולכך הוצרך לחלק בין ממון לגופו להשמיענו דגופו אפי' שלא נתכוין צריך לפייס משא"כ בממון דאין חילוק רק בין נתכוין לעבור עבירה ללא נתכוין. ותירוץ הרב מהר"ח אבולעפיה יעו"ש כי נראה דוחק דאיירי בגוזל והכהו. או הזיקו והכהו ובס' מעיל שמואל בהגהותיו על רבינו כתב דגוזל ודאי הוא ליסטים מזויין ומצטער הנגזל כמו החובל בגופו וכו' יעו"ש, מ"מ קשה עליו הל' א' דפ"א לענין וידוי לה' שכתב גם במזיק ממונו ומ"ש שם שהוא ממידת חסידות ליתא שהרי אינו נמחל לו קאמר מה גם כי בפ"א לענין וידוי לה' מפי' לה מפסוק דלכל חטאת ודוק

מנחת שלמה ב"ק

והא דתני במתניתין לישנא למבעה ולא קתני אדם להדיא י"ל דהוא כדי שלא לבזות שם אדם לקרותו מזיק

משנה מסכת ביכורים פרק ב

דם מהלכי שתיים שוה לדם בהמה להכשיר את הזרעים ודם השרץ אין חייבין עליו:

תוספות יום טוב מסכת ביכורים פרק ב משנה ז

ודם מהלכי שתיים – פי' הר"צ היינו דם האדם [וכן פירשו הרמב"ם והר"ן] וצריך לי עיון דמי סני ליה לתנא למתני דם האדם להדיא [ולעני"ד תני לישנא דפסיקא. הכולל כל מיני אדם לכל הדעות מה ש'לא היה יכול לכלול צמלת אדם למ"ד יצמות [דף ס"א א] וצנא מליעא [דף ק"ד ב] וכתיבות [דף ו' ב] כן נראה לי:]

מראי מקומות נוספים לשיעור

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטז עמוד א

מתני' מתחיל בגנות ומסיים בשבה, ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה. גמרא. מתחיל בגנות ומסיים בשבה מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. [ושמואל] אמר: עבדים היינו.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף כ עמוד א

מתני' בכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר או סמוך לו, בין לפניו בין לאחוריו. וביום הכפורים מחצות, וברגלים מאשמורה הראשונה. ולא היתה קריאת הגבר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל. גמ' מאי קריאת הגבר? רב אמר קרא גברא, רבי שילא אמר: קרא תרנגולא. רב איקלע לאתריה דרבי שילא, לא הוה אמורא למיקם עליה דרבי שילא, קם רב עליה וקא מפרש: מאי קריאת הגבר – קרא גברא.

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כב עמוד א

משנה. סוכה המדובללת, ושצילתה מרובה מחמתה – כשרה. המעובה כמין בית, אף על פי שאין הכוכבים נראין מתוכה – כשרה.

גמרא. מאי מדובללת? אמר רב: סוכה ענייה. ושמואל אמר: קנה עולה וקנה יורד. רב תני חדא, ושמואל תני תרת. רב תני חדא: סוכה מדובללת, מאי מדובללת – מדולדלת, שצילתה מרובה מחמתה – כשרה. ושמואל תני תרתי: מאי מדובללת – מבולבלת, ותרת קתני: סוכה מבולבלת כשרה, וצילתה מרובה מחמתה כשרה.

שמות פרק כב, ד-ה

פי יבָּעַר אִישׁ אִישׁ שְׂדֵדָה אוֹ כָרֶם וְשָׁלַח אֶת בְּעִירָהּ בְּעִירוֹ וּבְעַר בְּשֵׂדָה אַחֵר מִיֵּטֵב שְׂדֵדָהּ וּמִיֵּטֵב כָּרְמוֹ יִשְׁלַם: ס (ה) פִּי תֵצֵא אִשׁ וּמִצָּאָהּ קִצִּים וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשְּׂדֵדָה שְׁלֵם יִשְׁלַם הַמְּבַעֵר אֶת הַבְּעֵרָה:

רש"י שמות פרשת משפטים פרק כב פסוק ד

כי יבער – יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו בלחית משתי אלה או בשלוחפ בעירה, או בציעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל, ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת:

ספורנו שמות פרק כב פסוק ד

כי יבער איש שדה או כרם. בתוך שלו: ובער בשדה אחר. אף על פי שילאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדה ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות ברשות הניזק (קמח פרק ראשון):

ישעיהו פרק א, ח

וְנִזְתָּרָה בַת צִיּוֹן כְּכַרְמֵם כְּמִלּוּנָהּ בְּמִקְשָׁהּ כְּעִיר נְצוּרָה

תרגום שם

ואשתארת כנשתא דציון כמטללתא בכרמא בטר דקטפוהי פערסל מבתותא במקשיא בטר דאבְּעִיָּוְהִי פְקַרְתָּא דְצִיּוֹן עֲלָה.

שד"ל שם

ומלת דאבעיוהי בכתב יד שלי היא בלא אל"ף (דבעיוהי), ומתחלה היה נראה לי שצריך לומר דבערוהי, וכיוצא בזה כתב אחד מחכמי פולין (ציון תר"ב עמ' י"ב), כי גם במקום ששנינו (משנה בבא קמא א' א') השור והבור והמבעה וההבער, יש טעות סופר, וצריך לומר והמבעיר וההבער, וכן היא הגירסא בתוספתא דקמא פרק ט'. ועתה נראה לי כי בא זה ולימד על זה, שאין כאן טעות סופר, אלא שהלשון עצמו נשתנה במשך הדורות, ובימי חכמי המשנה היו קוראים לביעור השדה בשרש 'בעה', ומזה גם כן (משנה פאה ד' ה') שלש אבעיות ביום.

אוצר הגאונים תשובת רב שרירא גאון

ישעיהו פרק כא, יא-יב

מִשָּׂא דוּמָה אֲלֵי קִרְא מְשַׁעֵר שְׁמֵר מֵה מְלִילָה שְׁמֵר מֵה מְלִילָה: (יב) אָמַר שְׁמֵר אֶתְּהָ בְקָר וְגַם לִילָה אִם תִּבְעִיּוֹן בְּעֵינֵי שְׁבוּ אֶתְיוֹ:

וששאלתם ג' סבעה זו השן כרב ושמואל דהו להו טילתא חרא ד', או כרב זביר דאמ' זו האש.

קאטרינן, כאי טבעה רב אטר סבעה זה ארם דאוכליה לכהסתו זרעא דאחר (ושמואל) אמ' סבעה זו השן שלשור דקרן דשור [נ]סרינן טן [כי יגח אכל ש]ן דשור לא שמעינן טאוריתא כתב רחמ' [ושלח] את בעירה לאיתווי שן. ואמ' ליה רב דשן [נסין] לא צריך לסתמכה דטן כד כתב רחמ' כי יגח ותנא תנא ארבעה אכות נויקים דשור כל ניזקי

קאי]ם כסיתריה ושמואל נסי עטר כ[ר]כרו. ואכרעו [ר]בנן כתרואי א' כרב דאכרינן אדם דרכו לחזיק בישן וישן דרכו לחזיק כיון דכייף ופשיט אורחיה היא. וא[פ]ן ר אבא כרב סכירא ליה, דאסרינן (ת): לסה חלקו חת' אמ' ר אבא לחלכותיהן קרן לחלק בין חסה לסוערת שן ורגל לפוטין כרשות חרכים ותמורת טבעה שנה ארם לחייכו כארבעה דברים ראלסא טבעה זה זה אדם. ורב סארי שהקשה ואמ' טבעה זה טים ורב זביר דאמ' זו האש לא עסד טעסן ואין הלכה כמותן, ומיסתבר טעמיה דרב ג', דקיסין אטורי כוא[חיה] ג'.

עובדיה פרק א, ה-ו

אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלא יגנבו דים אם בצרים באו לך הלא ישאירו עללות: (ו) איך נהפשו עשו גבעו מצפניו:

במדבר פרק כב, ד

ויאמר מואב אל זקני מדנין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו פלחך השור את ירך השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא:

מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת בלק פרק כב סימן ד

כלחודך השור. ולמה שור, לומר לך מה שמלחך השור אין בו סימן ברכה לעולם, כך ישראל כל מה שמוציאים לא ישאירו שריד ופליט: